

Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na istom je fakultetu završio poslijediplomski studij Škola i suvremeno društvo. Cijeli radni vijek posvetio je odgoju i naobrazbi djece i mladeži u hrvatskom osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju. Započeo je službu u Slavoniji (Bošnjaci, Županja) kao prvi pedagog škole. Nakon pet godina vratio se je u Zagreb te zaposlio u Samoupravnoj interesnoj zajednici usmjerenoga obrazovanja na poslovima planiranja i programiranja. Tri godine poslije postao je pedagog u Osnovnoj školi Otokar Keršovani u centru Zagreba. U istoj školi postao je ravnatelj te je s početcima demokratskih promjena 1993. školi promijenio ime u Osnovna škola dr. Ivan Merz budući da je u toj zgradi, bivšoj bolnici, bl. Ivan Merz završio svoj zemaljski život. Od 2001. nastavio je ravnateljsku službu u Osnovnoj školi Pavleka Miškine u Zagrebu, a od 2009. godine do 2018. bio je pedagog u Osnovnoj školi Petra Zrinskoga u Zagrebu.

Kao pedagog, istraživač, didaktičar, odgojitelj, pedagoški praktičar, teoretičar i terapeut radio je s učenicima, učiteljima, profesorima i roditeljima. Fokus njegovih stručnih i znanstvenih preokupacija odnosi se na probleme odgoja i naobrazbe te na bračnu i obiteljsku tematiku. U tom kontekstu objavio je više od pedeset stručnih i znanstvenih radova. Održao je više desetaka izlaganja na znanstvenim skupovima, u obrazovnim emisijama Hrvatskoga radija, na Hrvatskoj radioteleviziji te na televizijama Nova i Laudato, na raznim stručnim i političkim tribinama, na pedagoškim večerima. Autor je i moderator znanstvenoga projekta Znanost i vjera. S akademikom Vladimirom Paarom realizirao je više od 30 takvih skupova diljem i izvan Hrvatske. Osnivač je, prvi i dugogodišnji predsjednik Hrvatskoga odgojno-obrazovnoga sindikata — HOOS Partner. Sve do nedavno bio je pred-

sjednik Hrvatskoga katoličkoga društva prosvjetnih djelatnika (HKDPD), koje je brojnim svojim aktivnostima dalo veliki obol u stvaranju boljega hrvatskoga školstva i društva. Član je znanstvenoga vijeća za školstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Dragovoljac je Domovinskoga rata.

Kao iskreni rodoljub, što je pokazao i sudjelovanjem u obrani Domovine od velikosrpske agresije, nastavio je svoju borbu za istinu i pravdu i u novim društvenim okolnostima u slobodnoj Domovini, što je za posljedicu imalo šest sudskih sporova iz radnoga odnosa koji su svi riješeni u njegovu korist te je izišao kao pobjednik. Koliko mu je stalo do istine i pravde i nastavka borbe za njih, dokaz je i ova njegova knjiga, koja svojim jasnim prikazom aktualnoga stanja u hrvatskom narodu, te svojim sugestijama i prijedlozima kako rješavati probleme, može pridonijeti izgradnji bolje budućnosti hrvatskoga društva i naše Domovine.

Božidar Nagy SJ

Mandakranta Bose, *Women in the Hindu World*. San Rafael: The Oxford Centre for Hindu Studies Mandala Publishing Series, 2023.

Hinduizam, indijski religijski, filozofski i društveni sustav teško je definirati i njegovu kompleksnost uhvatiti u nekoliko riječi. Prepun je kontradikcija i paradoksa, a možda je jedan od najvećih onaj vezan uz ženu. Naime, u hinduističkom društvu u isto vrijeme ženskost je izvor kozmičke snage, a žena je podčinjena u društvu. Odgovore na to kako je i kada došlo do toga paradoksa te pojašnjenje toga fenomena u hinduizmu i hinduističkom društvu nudi najnovija knjiga Mandakrante Bose *Women in the Hindu World* objavljena 2023. godine. Autorica je ove studije *professora emeriti*

ta na kanadskom Sveučilištu British Columbia, a područja su njezina znanstvenoga istraživanja sanskrska tekstualna tradicija izvedbenih umjetnosti Indije, sanskrska književnost, hinduistička religijska tradicija i rodni studiji.

Na 300 stranica, kroz uvod, sedam poglavlja nejednake duljine i pogovor, Bose povijesno i tematski obrađuje apstraktne filozofske ideje i pojmove, ali i konkretne svjetovne prakse, od najranijih faza razvoja hinduizma i postavaka hinduističkoga društva do sadašnjosti. U isto vrijeme autorica u fokus stavlja ženu, poimanje žene i ženskosti, religijsku i vjersku ulogu žene te njezin položaj u hinduističkom društvu. Bose tako i vertikalno i horizontalno istražuje i objašnjava mjesto žena u hinduizmu i utjecaj hinduizma na uloge žena u društvu, o čemu svjedoče i naslovi poglavlja: *Divinity and Femininity; Women and Sacred Knowledge; Regulating Women's Lives: Scriptures and Injunctions; A Room of Their Own: Women's Writings; Women at Worship; Women, Art, and Religion; Arriving at Modernity*.

Još u uvodu autorica naglašava kako joj cilj nije zatrpiti čitatelja brojnim podatcima te gotovim argumentima i zaključcima, nego izgraditi vlastitu polazišnu točku s koje pojedinac može započeti vlastito propitivanje. Na tom putu ohrabrivanja čitatelja u razvijanju vlastita poimanja života žene kao hinduistkinje, Bose daje dodatan doprinos — na kraju su svakoga poglavlja teme za raspravu, odnosno promišljanje, formulirane u obliku pitanja kojima se tema obrađena u određenom poglavlju dodatno apostrofira iz drugih kutova. I sama autorica ističe kako su postavljena pitanja tek neka od mnogih mogućih, a odgovore na njih, i na mnoga druga, čitatelj, ako želi, može pronaći i čitajući autoričine prijedloge za dodatno čitanje navedene u dodatku studije. Svako od poglavlja započinje kratkim uvodom

te je obogaćeno fotografijama vezanima uz svaku tematsku cjelinu. Treba napomenuti da Bose sve navedeno u svakom od poglavlja argumentira citatima iz izvornih hinduističkih tekstova i relevantnih kritičkih studija. Osim već spomenutoga uvoda u studiju, njezinih sedam poglavlja, pogovora te prijedloga za dodatno čitanje, u knjizi se nalazi popis korištene literature, pojmovnik glavnih hinduističkih pojmova i termina te vodič za izgovor sanskrt.

Studiju *Women in the Hindu World* Mandakranta Bose započinje poglavljem *Divinity and Femininity*, u kojem iznosi postavke hinduističke religiozne misli, posebno onoga dijela koji se tiče žena i ženskosti. Od prvih boginja, Ušas (Zora), Rātrī (Noć), Pṛthivī (Zemlja), Aditī (majka Ādityā, čuvara reda, pravde), Sarasvatī (Rijeka), Vāc (Riječ) i Śrī (božica bogatstva i sreće) u prvom, vedskom razdoblju hinduizma (polovica 2. tisućljeća pr. Kr. do sredine 1. tisućljeća pr. Kr.) do božice Devī, boginje ratnice, znane i pod imenom Durgā, koja se slavi da je spasila svijet od zla, a koja je prvi put opjevana u tekstu *Devīmāhātmya* ("Hvalopjev božici") nastalom između 5. i 7. stoljeća, autorica donosi povijesni pregled razvoja ženskoga počela u hinduizmu s većim naglaskom na šaktizmu, hinduističkom pravcu u kojem se štuje upravo božica, odnosno Śakti. Ističući važnost ženskosti za hinduizam, Bose donosi arhetipske uloge božica — one su zaštitnice ili braniteljice, uništavateljice zla ili razaračice, hraniteljice ili majke, pomagačice i supruge ili kćeri. Zadnje dvije kategorije prenose se iz božanske sfere u svjetovnu kao idealne osobine žena, u čemu autorica vidi začetke podčinjavanja žena u hinduističkom društvu.

Poglavlje *Women and Sacred Knowledge* donosi uvid u ženski pristup znanju, posebno svetomu znanju. Naime, s obzirom na to da je u hindu-

ističkom društvu znanje izvor moći i ugleda, pristup znanju određuje vrijednost pojedinca, a kada je riječ o ženama, njihov pristup znanju mijenjao se je tijekom povijesti. Tako su u vedskom razdoblju prisutne učene žene, kojima se ujedno pripisuje i autorstvo vedskih himana, poput Āmbhṛṇī, Lopāmudre, Viśvavare, Sikate, Apāle i Ghoše, a u *Bṛhadāraṇyaka–Upaniṣadi* iz 7. st. pr. Kr. spominje se važna filozofkinja i sudionica u mudrim raspravama Gārgī. Aktivno sudjelovanje žena u svetom znanju prekinuto je, po mišljenju Bose, u 3.–2. st. pr. Kr. s *dharmasāstrama*, poslijevedskim vjerskim i pravnim zakonima koji, među ostalim, određuju položaj žene u društvu. No usprkos novim društvenim postavkama, o kojima više govori u sljedećem poglavlju, autorica spominje kao matematičarku Līlāvati (kćer astronoma Bhāskare iz 12. st.) te legendarnu pjesnikinju i astrologinju Khanu, koje su, svaka na svoj način, doprinijele znanosti.

Izvorima definiranja i kontroliranja života žena posvećeno je treće poglavlje *Regulating Women's Lives: Scriptures and Injunctions*. Opisujući pojam i utjecaj *dharme*, vjerskoga i pravnoga zakona u hinduizmu, odnosno pravila koja određuju život pojedinca od rođenja do smrti, Bose iznosi uzroke podčinjavanja i degradiranja žena u hinduističkom društvu. Autorica navode potkrepljuje citatima iz brojnih testova, a ponajviše iz Manuova zakonika te epova *Rāmāyaṇa* i *Mahābhārata*, primjera patrijarhalnih, ako ne i mizoginih, tekstova koji su oblikovali hinduističku misao u kontekstu odnosa pojedinca prema društvu i obrnuto.

Od ženskoga glasa u *Ṛgvedi*, poput Āmbhṛṇī, preko kasnijih poput Vijje, Kārāikkāl Āmmāiyār, Āṇṭāl, Ākke i Mahādevī do Lālle Yogeśvari, Mīrābāi, Jānābāi i Bahinābāi, Bose u četvrtom poglavlju donosi kratak pregled ženskoga pjesništva. Navodeći ne samo

pojedini iz života indijskih pjesnikinja, nego i njihove stihove, autorica nam u poglavlju *A Room of Their Own: Women's Writings*, parafrazirajući naslov kultnoga eseja Virginije Woolf, pokazuje kako su usprkos ograničenjima žene pronalazile način da izraze sebe, svoje filozofske preokupacije i svoju potragu za božanskim.

Poglavlje *Women at Worship* pruža uvid u, na prvu, skrivenu moć koju u hinduističkom društvu imaju žene. Naime, za svakog hinduista dom je primarna lokacija osobnoga štovanja, a s obzirom na to da je briga oko doma i ukućana glavna zadaća žene, one su odgovorne i za obrede koji se odvijaju u obiteljskom okruženju. Nekoliko bitnijih obreda, *pūjā* i *vrata*, Bose ovdje opisuje detaljno i sugestivno.

Women, Art, and Religion poglavlje je u kojem Bose ponovno ističe ženski doprinos hinduističkomu društvu, ovaj put kroz glazbu, ples i slikarstvo. Umjetnost hinduista vezana je uz religiju — njezina je svrha izraziti štovanje, odatost i ljubav prema božanstvu. Žene su tako imale privilegiran položaj u glazbenom izričaju vezanom uz pokret *bhakti*, u kojem poklonik svoju predanost i odatost božanstvu izražava ponajprije kroz pjesmu i napjev kako bi postigao stanje u kojem postaje jedno s božanstvom, što se često preneseno prikazuje kao tjelesno sjedinjenje, pri čemu poklonik zamišlja sebe kao ženu. Nije zanemariva ni uloga žena kao hramskih plesačica, *devadāsī* i *māhārī*, jer ples se u hinduizmu smatra vjerskim činom. Žene su se izražavale i slikanjem, bilo da je riječ o oslikavanju kućnoga praga apstrakcijama ili slikanju motiva iz mitologije. Koji god vid umjetnosti izabrale, žene su, kako navodi autorica, time na svoj način stvarale poveznicu s bogovima i božicama koje su štovale.

Zadnje poglavlje studije *Women in the Hindu World*, naslovljeno *Arriving at*

Modernity, donosi autoričin pogled na stanje u hinduističkom društvu od 19. stoljeća do danas s posebnim osvrtom na indijsko zakonodavstvo, jačanje liberalizma i ženski aktivizam u Indiji te sve češće preispitivanje samih hinduistkinja o suodnosu njihova identiteta i njihove religije.

Mandakranta Bose svoju studiju formalno završava pogovorom u kojem podsjeća da je svrha njezine knjige osvijestiti čitatelja da unutar samoga hinduizma postoje izvori koji omogućavaju preispitivanje i revalorizaciju pojmova žene i ženskosti te položaja žene u hinduističkom društvu. I uistinu, autorica je knjigom *Women in the Hindu World* dala vrijedan doprinos u proučavanju žene u hinduističkom društvu i svijetu. Njezina studija na tragu je onoga što Sharada Sugirtharajah zagovara u članku *Hinduism and Feminism: Some Concerns* iz 2001., a to je da u proučavanju statusa hinduistkinje u društvu, uz isključivo androcentrične tekstove, kao što je neizbježni Manuov zakonik, treba čitati i druge tekstove i autora i autorica te, još važnije, okrenuti se drugim izvorima poput vizualnih, usmenih i izvedbenih umjetnosti koji nude drugačiju i raznovrsniju, često i pozitivniju, sliku položaja žena u hinduizmu. Takav pristup ujedno osigurava alternativne interpretacije i kritike te ispravke postojećih, često pristranih pristupa ovoj problematici. Mandakranta Bose učinila je upravo to — iz poglavlja u poglavlje jasno i argumentirano istražuje i objašnjava mjesto žena u hinduizmu i utjecaj hinduizma na uloge žena u društvu te čitatelju pruža drugačiji uvid u različite sfere života žene hinduistkinje. Knjiga *Women in the Hindu World* Mandakrante Bose vrijedna je čitanja i preporučujem je ne samo poznavateljima hinduizma i indijske kulture, i onima koji su za te teme zainteresirani, nego i svima koji se bave feminističkim temama i rodnim

studijima, ili su zainteresirani za pitanja o položaju žena.

Vesna Ratković

Aristotel, *Izbor iz djela*. Priredio i preveo Filip Grgić. Zagreb: Matica hrvatska, 2022.

Naslovnica ove knjige ima skromnu poruku — pred sobom imamo izbor iz djela jednoga autora, a naveden je i prevoditelj, ipak na naslovnoj stranici, ne negdje na poledini. Unatoč skromnosti poruke moram istaknuti da je riječ o najvrjednijoj knjizi iz antičke filozofije posljednjih nekoliko desetljeća. Aristotela ne prevode profesionalni prevoditelji, nego znalci Aristotelove filozofije koji su se dokazali istraživanjem njegovih spisa i objavljivanjem znanstvenih radova o tom. Budući da je Aristotel više od dvije tisuće godina bio najveći autoritet u filozofiji, svaka njegova rečenica sadržava zgusnute misli koje su imale dugu recepciju u povijesti filozofije. Bez dobrog razumijevanja njegove filozofije, ali i filozofije uopće, nema prevodenja Aristotela. Ako je netko u Hrvatskoj kvalificiran za takav posao, onda je to sigurno Filip Grgić.

Prva je dilema u takvu poslu kako postići izbor koji će dati uravnotežen pregled svih Aristotelovih djela. Od 1.462 stranice Bekkerova izdanja oko tisuću čine Aristotelova autentična djela, ukupno vjerojatno dvadeset i devet. Grgićev izbor pokriva oko 270 Bekkerovih stranica, dakle nešto više od četvrtine svih djela. Ako uzmemo u obzir da je izabrano ono što je uglavnom najvažnije za shvaćanje Aristotelove filozofije, možemo reći da smo ovim izdanjem dobili gotovo dvije trećine svega onoga što je bitno za njegovu filozofiju. Struktura knjige je sljedeća: uvod (str. 9–12); izbor iz Aristotelovih djela (str. 13–592); popis korištenih mjerodavnih